

ГЕНДЕРНО-ВІКОВА ТА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА СПЕЦИФІКА САМОЕФЕКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Онопрієнко-Капустіна Н. В.

здобувач PhD, Інститут професійної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А, 04053, Україна
тел.: +380 (93) 108 78 78, e-mail: Ssds_o-kapustina.n@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7338-893X>

GENDER-AGE AND EDUCATIONAL SPECIFICS OF SELF-EFFICACY OF FUTURE SOCIAL SERVICES SPECIALISTS

Onoprienko-Kapustina N.

PhD student, Ivan Zyazyun Institute of Vocational and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 52-A, Sichovykh Striltsiv Street, 4053, Ukraine
tel.: +380 (93) 108 78 78, e-mail: Ssds_o-kapustina.n@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7338-893X>

Анотація. У статті розглянуто гендерно-вікові та освітньо-професійні особливості самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб. Представлено результати емпіричного дослідження самоефективності, її видів. Встановлено недостатні рівні діяльній, соціальній та загальному показнику самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб. Установлено, що переважна більшість досліджуваних фахівців соціальних служб характеризується середнім і низькими рівнями самоефективності, при цьому соціальна самоефективність має децю вищі показники ніж діяльній, що може бути зумовлено специфікою роботи у сфері соціальної служби. Виявлено гендерно-вікову та освітньо-організаційну специфіку розвитку самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб та її окремих показників. Наведено дані щодо вищого загального показника самоефективності у досліджуваних, старших за віком. Показано, що гендерні відмінності проявляються за окремими показниками самоефективності, зокрема жінки більше орієнтовані на те, щоби виконувати нормативні приписи щодо їх навчально-професійної діяльності; чоловіків характеризує більше самостійність, ініціативність, здатність до автономії і самоконтролю. Виявлено відмінності в рівнях самоефективності досліджуваних майбутніх фахівців залежно від їх спеціалізації: в соціальних педагогів вищі показники самоефективності ніж у фахівців із соціальної роботи, а також в тих, з них, в яких наявний досвід діяльності у сфері соціальної служби порівняно з тими, у кого такий досвід відсутній. Констатовано недостатній рівень самоефективності майбутніх соціальних фахівців загалом і залежно від їхніх гендерно-вікових й освітньо-професійних характеристик зокрема. Визнано доцільність спеціально організованого психологічного навчання, яке забезпечить розвиток самоефективності в майбутніх фахівців соціальних служб. Окреслено перспективи подальшого дослідження стосовно розроблення та апробацію програми розвитку самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб з урахуванням виявлених гендерно-вікових й освітньо-професійних характеристик досліджуваних.

Ключові слова: самоефективність, соціальна самоефективність, діяльній самоефективність, фахівці соціальних служб, гендерно-вікові особливості, освітньо-професійні особливості.

Формула: 0, рис.: 5, табл.: 1, бібл.: 6.

Annotation. The article considers gender-age and educational-professional features of self-efficacy of future social service specialists. The study presented results of an empirical study of self-efficacy and its types. The research registers insufficient levels of activity, social and general indicators of future social service specialists' self-efficacy. The vast majority of surveyed social services specialists are characterized by medium and low levels of self-efficacy, while social self-efficacy has slightly higher rates than activity, which may be due to the specifics of work in the social services area. We revealed the gender-age and educational-organizational specifics of the self-efficacy development of future social services specialists and its separate indicators. The study presented the data on the highest overall self-efficacy index in older respondents. Gender differences are manifested in some of the self-efficacy indicators, especially: women are more focused on complying with regulations on their educational and professional activities; men tend to have more independence, initiative, ability to autonomy, and self-control. There are differences in the levels of self-efficacy of the studied future specialists depending on their specialization: social educators have higher self-efficacy rates than social work professionals, alongside those who have experience in the social services area compared to those who have not. Insufficient level of self-efficacy of future social specialists in general and depending on their

gender-age and educational-professional characteristics, in particular, was stated. The expediency of specially organized psychological training is recognized to be the method, which will ensure the self-efficacy development of future social services specialists. Prospects for further research on the development and testing of a program for the self-efficacy development of future social service specialists, taking into account the identified gender, age, and educational and professional characteristics of the respondents.

Keywords: *self-efficacy, social self-efficacy, activity self-efficacy, social services specialists, gender and age peculiarities, educational and professional peculiarities.*

Formulas: 0; fig.: 5; tabl.: 1, bibl.: 6.

Постановка проблеми. Одним із завдань закладів вищої освіти у кризових умовах сьогодення, пандемії коронавірусу – досягнення самоефективності майбутніх фахівців у професійній діяльності. Особливо це актуально для сфери надання соціальних послуг різним категоріям населення. Адже соціальна робота як *вид професійної діяльності* спрямована на «задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів і потреб різних груп населення, на створення умов, які допомагають відновленню або поліпшенню здатності людей до соціального функціонування на основі законодавчих актів».

Складність, різновекторна проблемність зумовлюють високий рівень вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців соціальних служб, що зумовлено змістом та функціями соціальної роботи як інструменту соціальної політики держави, спрямованої на надання соціальних послуг, гарантування населенню соціальних прав, заснованих на принципах гуманізму, солідарності та соціальної справедливості, сприяння забезпеченню гідного рівня життя і діяльності, зменшенню рівня безробіття, сирітства, інвалідності тощо. Фахівці соціальних служб зобов'язані сприяти встановленню гендерної рівності, отже, важливою частиною стратегії розвитку, мета якої полягає у тому, щоб як жінкам, так і чоловікам дати поліпшити свій життєвий рівень.

Тому наразі затребуваними є інтелектуально розвинуті фахівці, здатні працювати, навчатися, застосовувати набуті компетентності у майбутній професійній діяльності, прагнути досягнути цілісного розвитку особистості та діяльності, набуті професіоналізму, високого рівня самоефективності [1], що

передбачає впевненість у власних силах, відсутність тиску стресової ситуації, самоповагу, використання конструктивних стратегій при зіткненні з важкими життєвими ситуаціями у професійній діяльності та соціальній взаємодії [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самоефективності, її змісту, чинників не є новою серед науковців і неодноразово висвітлювались різні її аспекти. Так, науковці вивчали сутність самоефективності особистості (А. Бандура), особливості розвитку в умовах освітнього закладу (М. Гайдар, Т. Bouffard, N.J.J.M. Mastenbroek, A.D.C. Jaarsma, A.J.J.A. Scherpbier та ін.) самоефективність фахівців певних спеціальностей (керівників освітніх закладів (О. Бондарчук, І. Макаренко, О. Мушегов, , фахівців з соціальної роботи (В. Балахтар та ін.) тощо.

У працях науковців вивчались окремі аспекти гендеру, формування гендерної чутливості у фахівців у сферу соціальних служб, особливості включення гендерного компоненту у їх професійну діяльність (С. Гришак, В. Черноус, В. Вишньовський та ін.) тощо.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми.

Самоефективність як важливий чинник успішності майбутньої професійної діяльності фахівців соціальних служб, досягнення ними професійного «акме» потребує розвитку, якому доцільно сприяти ще на етапі професійної підготовки майбутніх фахівців зазначеної категорії. Програму такого розвитку слід побудувати з урахуванням як реального рівня розвитку самоефективності, так і її гендерно-вікових та освітньо-професійних характеристик.

Водночас проблема дослідження самоефективності майбутніх фахівців

соціальних служб і її гендерно-вікових та освітньо-професійних характеристик не знайшла глибоко висвітлення у працях науковців. Актуальність і недостатня розробленість проблеми дослідження гендерно-вікової та освітньо-професійної специфіки самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб зумовила необхідність нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Цілі статті – презентувати результати емпіричного дослідження гендерно-вікової

та освітньо-професійної специфіки самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб.

Виклад основного матеріалу.

На першому етапі емпіричного дослідження за методикою М. Шерера та Дж. Меддукса [2] визначено загальні показники й рівні самоефективності та її діяльнісного і соціального аспектів у майбутніх фахівців соціальних служб (Табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних майбутніх фахівців соціальних служб за рівнями самоефективності та її діяльнісного й соціального аспектів

Самоефективність	Рівні прояву, кількість досліджуваних, у%		
	низький	середній	високий
діяльнісна	43,2	53,1	3,7
соціальна	40,1	51,5	8,4
у цілому	40,7	54,7	4,5

З табл. 1 можна дійти висновку про недостатній розвиток самоефективності для значної кількості майбутніх фахівців соціальних служб. Так, її високий рівень виявлено у 4,5% досліджуваних, середній – у 54,7%, а низький – у 40,7%. При цьому для діяльнісної складової ці показники ще менше – високий рівень виявлено лише у 3,7% досліджуваних, середній – у 53,1%, а низький – у 43,2%.

Отже, досліджувані майбутні фахівці соціальних служб переважно не вірять в успіх у майбутній професійній діяльності, не впевнені, що можуть якісно реалізувати свої функції й надати соціальну допомогу вразливим верствам населення.

Трохи краще дані одержано стосовно соціальної самоефективності, високий рівень виявлено у 8,4%, середній – у 51,5%, а низький – у 40,1% досліджуваних. Тобто, дещо більше майбутні фахівці вірять в успіх у встановленні соціальних контактів з іншими людьми, досягнення успіху в спілкуванні з ними. Але в цілому й ці показники є недостатніми.

Це підтверджує й порівняння середніх значень самоефективності

досліджуваних майбутніх фахівців соціальних служб із її показниками для інших категорій фахівців. Так, зокрема, за даними А. Бояринцевої середній показник самоефективності для підприємців складає 7,6 балів [2], за даними О. Бондарчук середній показник самоефективності для керівників освітніх організацій складає 7,7 балів [3; 4], а за даними В. Балахтар середній показник самоефективності фахівців з соціальної роботи складає 6,3 бали [1].

Таким чином, середній показник самоефективності для майбутніх фахівців соціальних служб є значно нижчим (5,6 балів) і свідчить про серйозні проблеми у контексті віри досліджуваних в успіх майбутньої професійної діяльності й, відповідно, досягнення ними в майбутньому професійного «акме». Примітно, що соціальна самоефективність характеризується дещо вищими середніми показниками ніж діяльнісна і загальна самоефективність. Так, середній показник соціальної самоефективності складає 6,58 порівняно із 4,83 для діяльнісної самоефективності і 5,6 балів – загальної,

що, як припущення, пов'язано зі специфікою діяльності майбутніх фахівців соціальних служб, діяльність яких потребує високого рівня комунікабельності, відкритості, здатності встановлювати контакти, забезпечувати надання соціальних послуг. Низький показник діяльній самоефективності свідчить про низьку здатність до планування, коригування, прогнозування власної діяльності.

На другому етапі емпіричного дослідження за результатами дисперсійного аналізу виявлено гендерно-вікові та освітньо-професійні особливості розвитку загального показника та складових самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб. Так, виявлено відмінності у показниках самоефективності залежно від віку досліджуваних (рис. 1).

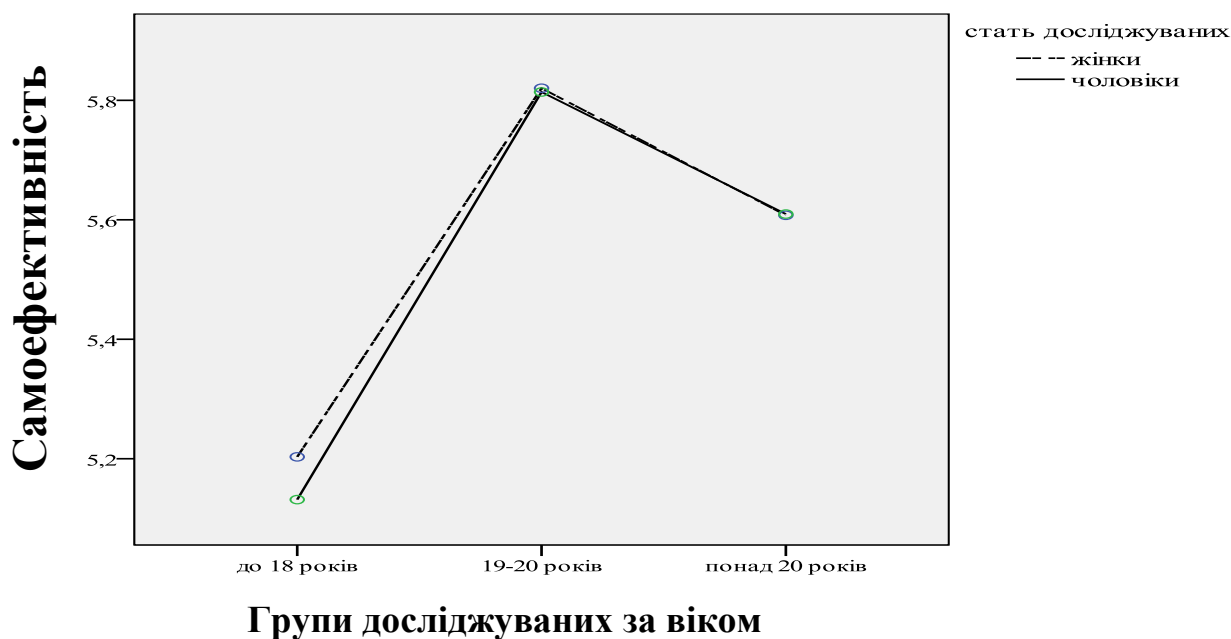

Рис. 1. Вікові особливості самоефективності досліджуваних майбутніх фахівців соціальних служб

Як видно з рис. 1, незалежно від статі з старші за віком досліджувані майбутні фахівці соціальних служб у цілому мають вищі рівні самоефективності ніж молодші за віком досліджувані (на рівні тенденції, $p = 0,081$). Отже, можна припустити, що старші за віком майбутні фахівці певною мірою під час професійної підготовки більш упевнені в собі ніж молодші за віком, більше налаштовані на успіх у майбутній професійній діяльності. Щодо

статі досліджуваних в цілому статистично значущих відмінностей виявлено не було. Водночас детальний аналіз дозволив виявити такі відмінності в окремих складових розвитку самоефективності та їх показниках.

Зокрема, констатовано статистично-значущі відмінності за таким показником гностично-рефлексивної складової розвитку самоефективності як рефлексивність (рис. 2).

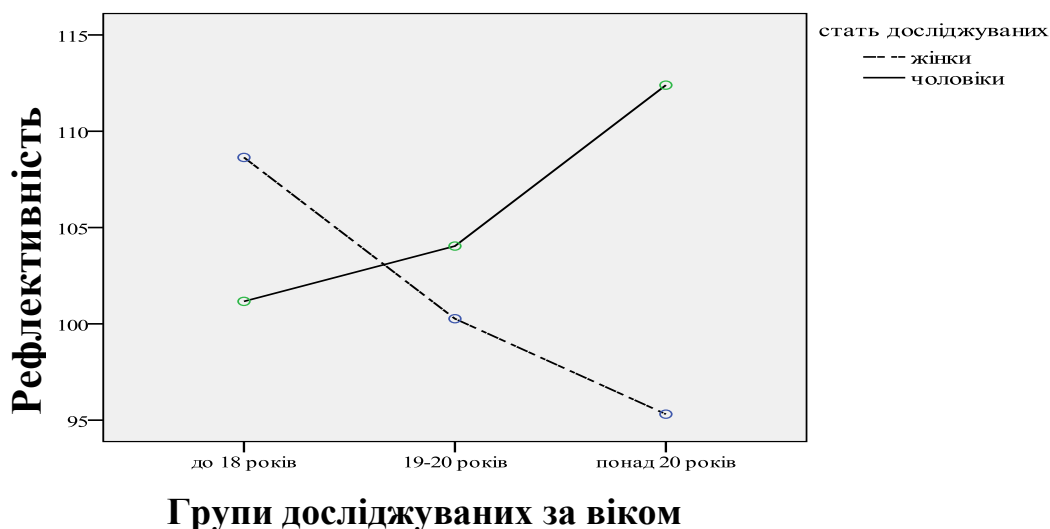

Рис. 2. Гендерно-вікові особливості рефлексивності досліджуваних майбутніх фахівців соціальних служб

З рис. 2 видно, що з віком показники рефлексивності для чоловіків зростають, а у жінок – навпаки, спадають ($p < 0,05$).

Натомість обізнаність майбутніх фахівців жіночої статі щодо сутності самоефективності та розуміння її ролі у майбутній професійній діяльності є вищою ніж майбутніх фахівців чоловічої статі: жінки краще розуміють роль самоефективності в їх майбутній професійній діяльності ніж чоловіки (на рівні тенденції, $p=0,1$). Отримані результати можна пояснити різними стратегіями досягнення цілей діяльності чоловіків і жінок за однакової

ефективності, виявлених у дослідженнях В. Балахтар [1], О. Бондарчук [3; 4], В. Знакова [5] та ін.

Подібні тенденції виявлено й за окремими показниками афективно-ціннісної складової розвитку самоефективності. Зокрема, за ціннісним ставленням майбутніх фахівців до самоефективності та її розвитку (рис. 3).

З рис. 3 можна дійти висновку про вищий рівень ціннісного ставлення майбутніх фахівців жіночої статі до самоефективності та її розвитку ніж у майбутніх фахівців чоловічої статі ($p < 0,01$).

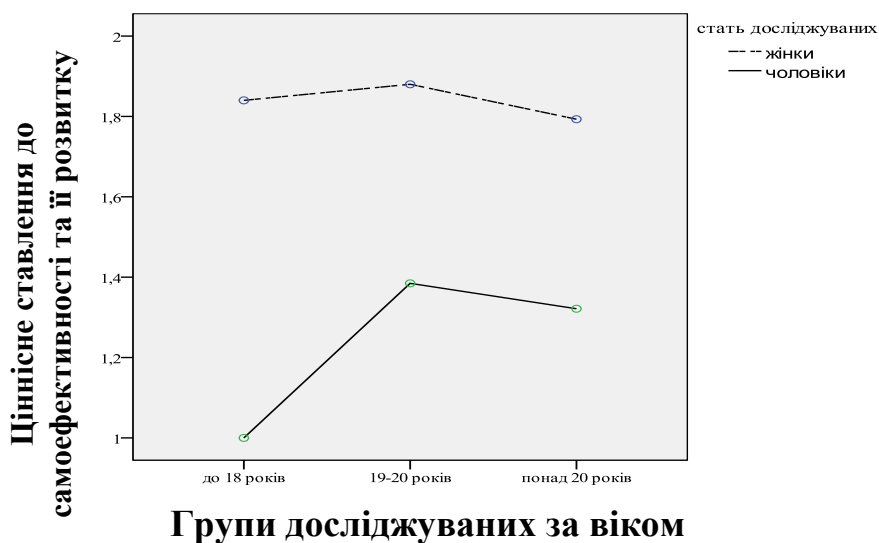

Рис. 3 Гендерно-вікові особливості ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціальних служб до самоефективності та її розвитку

Констатовано гендерно-вікові відмінності за іншим показником ціннісно-афективної складової розвитку самоефективності майбутніх фахівців, а

саме, їхніми базовими переконаннями, зокрема, щодо справедливості світу (рис. 4).

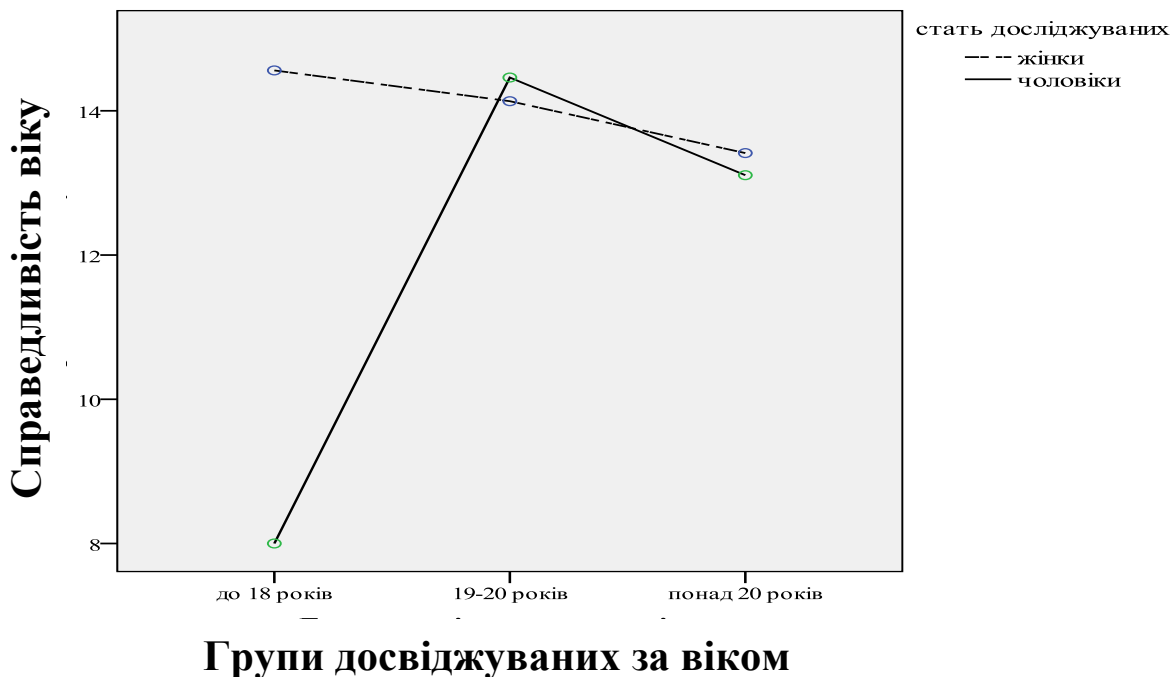

Рис. 4. Гендерно-вікові особливості базових переконань майбутніх фахівців соціальних служб щодо справедливості світу

З рис. 4 видно, що в майбутніх фахівців чоловічої статі з віком переконання в справедливості світу є вищим у цілому і дещо вищим ніж у жінок, особливо тих з них, хто має вік 19-20 років. Те саме стосується базових переконань майбутніх фахівців щодо контрольованості світу ($p < 0,01$).

Аналогічні тенденції виявлено й щодо базових переконань майбутніх фахівців різної статі стосовно самоконтролю: переконання щодо самоконтролю є вищим ніж у чоловіків ніж у майбутніх фахівців жіночої статі (на рівні слабкої тенденції, $p = 0,17$) та базових переконань майбутніх фахівців різної статі стосовно везіння майбутні фахівці соціальних служб чоловічої статі, особливо старші за віком, мають вищі показники базових переконань щодо везіння ніж майбутні фахівці соціальних служб жіночої статі ($p < 0,05$).

Отримані дані свідчать про те, що майбутнім фахівцям соціальних служб необхідно розвивати самоефективність як й інші якості, забезпечуючи сприятливі умови, позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі, бути більш самостійними, прагнути досягнути цілей, самореалізації власної особистості як професіонала, розвиваючи критичне мислення й інноваційні погляди тощо.

Виявлені гендерно-вікові відмінності за окремими показниками поведінково-регулятивної складової розвитку самоефективності досліджуваних, зокрема, автономністю: у чоловіків переважно показники автономії вище ніж у жінок, окрім досліджуваних віком понад 20 років ($p < 0,05$). Натомість здатність майбутніх фахівців соціальних служб до проявів самоефективності у вирішенні проблем професійної діяльності вище у жінок ніж у чоловіків: майбутні фахівці жіночої статі незалежно від віку значно перевищують

майбутніх фахівців соціальних чоловічої статі щодо здатності проявляти самоефективність при розв'язанні проблем навчально-професійної діяльності ($p < 0,01$).

Констатовані відмінності у проявах показників розвитку самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб залежно від їхньої статі мають, на нашу думку, гендерну природу. Адже жінки живуть у більш контрольованому і жорстко структурованому світі ніж чоловіки, тому більше орієнтовані на те, щоби виконувати нормативні приписи щодо їх діяльності, в даному випадку,

навчально-професійної. Для чоловіків же більше схвалюється самостійність, ініціативність, підкріплюються норми «антиемоційності» [6] що й зумовлює їх більшу автономію і самоконтроль.

Також установлено відмінності у розвитку самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб залежно від їхніх *освітньо-професійних характеристик*. Так, виявлено статистично значущі відмінності у розвитку самоефективності майбутніх фахівців залежно від їх спеціалізації (рис. 5).

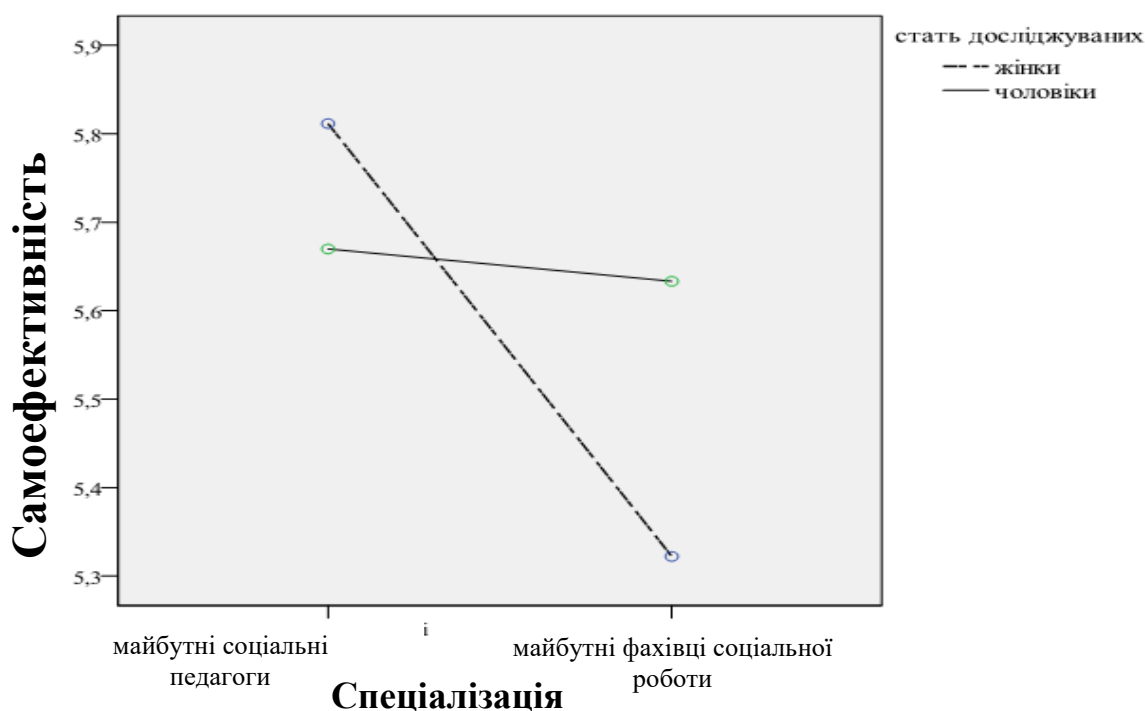

Рис. 5 Особливості самоефективності досліджуваних майбутніх фахівців соціальних служб залежно від їх спеціалізації

З рис. 5 випливає, що майбутні фахівці-соціальні педагоги характеризуються вищими показниками самоефективності ніж майбутні фахівці з соціальної роботи. Особливо чітко зазначена тенденція проявляється у досліджуваних жіночої статі, в той час, як у чоловіків ці відмінності виражені значно менше (на рівні тенденції, $p = 0,1$). Майбутні соціальні педагоги є більш рефлексивними ($p < 0,05$), у них більш ніж у майбутніх фахівців із соціальної роботи

проявляється ціннісне ставлення до самоефективності та її розвитку (на рівні тенденції, $p = 0,1$) тощо.

Крім того виявлено вищі показники самоефективності у досліджуваних майбутніх фахівців, в яких наявний досвід діяльності у сфері соціальної служби порівняно з тими, у кого такий досвід відсутній: ті досліджувані, хто має досвід діяльності у сфері соціальної служби, характеризується вищими показниками самоефективності ніж ті, в кого такого

досвіду немає (на рівні тенденції, $p = 0,1$). Майбутні фахівці, які мають досвід діяльності у сфері соціальної служби є більш рефлексивними, їхні базові переконання щодо контролю є більш вираженими ніж в тих досліджуваних, в яких відповідний досвід відсутній

Отже, встановлено особливості розвитку самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб залежно від статі, віку, спеціалізації, наявності досвіду соціальної роботи, які позначаються на їх різній вірі в успіх в майбутній професійній діяльності, впевненості в якійсій допомозі вразливим верствам населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами емпіричного дослідження виявлені недостатні рівні діяльнісної, соціальної та загального показника самоефективності загалом і порівняно із іншими категоріями фахівців (підприємці, керівники освітніх організацій), зокрема.

Констатовано гендерно-вікову та освітньо-організаційну специфіку розвитку самоефективності та її складових. Так, на рівні тенденції виявлено вищі показники самоефективності у досліджуваних, старших за віком.

При цьому констатовано статистично значущі відмінності за окремими показниками складових розвитку самоефективності залежно від статі досліджуваних, які, на нашу думку, мають гендерну природу: жінки, живучи у більш контрольованому і жорстко структурованому світі ніж чоловіки, більше орієнтовані на те, щоби виконувати нормативні приписи щодо їх діяльності, в даному випадку, навчально-професійної.

Література:

1. Балахтар В. В. Самоефективність як індикатор становлення особистості фахівця з соціальної роботи як професіонала. *Молодий учений*. 2018. №9(61). С. 165-170.
2. Бояринцева А. В. Мотивационно-когнитивные характеристики личности молодого предпринимателя: дисс. ... канд. психол. наук 19.00.01 – общ. психология, история психологи. Москва. 1995. 249 с.
3. Бондарчук О. І. Гендерні особливості самоефективності керівників освітніх організацій у контексті розвитку організаційної культури. *Актуальні проблеми психології*. Київ. Алчевськ : ЛАДО, 2013. Т. I. №. 39. С. 7-11.
4. Бондарчук О. І. Організаційно-професійні особливості самоефективності керівників освітніх організацій. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ : Аксіома, 2015. № 27. С. 57-69.
5. Знаков В. В. Психология понимания: Проблемы и перспективы. Изд-во «Институт психологии РАН». 2005. 448 с.

Саме тому вони характеризуються більшою обізнаністю з питань самоефективності та її ролі в діяльності фахівця соціальних служб, краще аналізують проблемні ситуації навально-професійної діяльності, що потребують проявів самоефективності. Для чоловіків же більше схвалюється самостійність, ініціативність, підкріплюються норми «антиемоційності», що й зумовлює їх більшу автономію і самоконтроль.

Щодо освітньо-професійних характеристик досліджуваних виявлено відмінності в рівнях самоефективності досліджуваних майбутніх фахівців залежно від їх спеціалізації: в соціальних педагогів вищі показники самоефективності ніж у фахівців із соціальної роботи, а також в тих, з них, в яких наявний досвід діяльності у сфері соціальної служби порівняно з тими, у кого такий досвід відсутній.

Одержані результати в цілому свідчать про недостатній рівень самоефективності майбутніх соціальних фахівців загалом і залежно від їхніх гендерно-вікових й освітньо-професійних характеристик зокрема. Це зумовлює доцільність спеціально організованого психологічного навчання, яке забезпечить розвиток самоефективності в майбутніх фахівців соціальних служб.

Перспективами подальшого дослідження вважаємо розроблення та апробацію програми розвитку самоефективності майбутніх фахівців соціальних служб з урахуванням виявлених гендерно-вікових й освітньо-професійних характеристик досліджуваних.

6. Берн. Ш.М. Гендерная психология. Санкт-Петербург: Нева, 2001. 320 с.

References:

1. Balakhtar, V. V. (2018), "Self-efficacy as an indicator of the formation of the personality of a specialist in social work as a professional", *Young scientist*, vol. (61), pp. 165-170.

2. Boyarintseva, A. V. (1995). "Motivational and cognitive characteristics of the personality of a young entrepreneur". Abstract of Ph.D. dissertation, *General psychology, personality psychology, history of psychology*, Psychological Institute of the Russian Academy of Education, Moscow, Russia.

3. Bondarchuk, O. I. (2013), "Gender features of self-efficacy of heads of educational organizations in the context of development of organizational culture", *Current problems of psychology*, P. I, vol. 39, pp. 7-11.

4. Bondarchuk, O. I. (2015), "Organizational and professional features of self-efficacy of heads of educational organizations", *Problems of modern psychology: coll. science. works of Kamyanets-Podilsky National Ivan Ogienko University, GS Ogienko Institute of Psychology Kostyuk NAPS of Ukraine*, vol. 27, pp. 57-69.

5. Znakov, V. V. (2005), *Psychology of understanding: Problems and prospects [Psychology of understanding: Problems and prospects]*. Institute of Psychology RAS, Russia.

6. Bern, Sh. M. (2001), *Gender psychology [Gender psychology]*, Neva, .St. Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2019 року